

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

5-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сейтов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Ismoilov Ubaydulla Mamat o'g'li</i> OHANGARON VODIYSI AHOLISINING QADIMGI VA O'RTA ASRLAR DAVRI MAFKURAVIY DUNIYO (SUYURLITEPA YODGORLIGIDAN TOPILGAN MODDIY MANBALAR ASOSIDA)	16-26
<i>Elmurotov, Bahodir Abdugapporovich</i> KALTAMINOR MADANIYATINING GENEZISI MASALALARI	27-33
<i>Nafiddinova, Xosiyat Ravshanovna</i> OILAVIY MAROSIMLAR VA ULARNING TARIXIY ADABIYOTLARDA YORITILISHI	34-37
<i>Eshmo'minov, Ozodbek Ziyodulla o'g'li</i> DEMOGRAFIK JARAYONLARNING BORISHI: SURXON VOHASI MISOLIDA (1925-1946 YY.)	38-41
<i>Akobirov, Mirjalol Ximmatovich</i> SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING YAQIN SHARQ VA KICHIK OSIYO DAVLATLARI BILAN DIPLOMATIK ALOQALARI	42-46
<i>Маматалиева Сурайё Бобомуратовна</i> ШИША ВА ШИШАСОЗЛИК ТАРИХШУНОСЛИГИ	47-52
<i>Далакъян, Жанна Сейрановна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ	53-56

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Эргашев, Рахматулла Хидирович, Узақов, Жамшид Норбоевич</i> ЗИЁРАТ ТУРИЗМ ТАРМОҒИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОЙ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ	57-62
<i>Очилов, Фарходжон Шавкатжон ўғли</i> БАҲОЛАНГАН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИДА ИЧКИ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ ЎРГАНИШ ҲАМДА БАҲОЛАШ	63-71
<i>Raxmatov, Adxam Itolmasovich</i> TURIZM SOHASIDA MALAKALI KADRLAR TAYYORLASH VA BANDLIGINI TA'MINLASHNING XORIJIY MAMLAKATLAR MODELLARI TAHLILI	72-80
<i>Murodova, Nargiza Utkirovna</i> BARQAROR TURIZM MARKETING STRATEGIYASI SIFATIDA	81-85
<i>Мадаминов, Инъомжон Озодович</i> КОРХОНАЛАР ИНВЕСТИЦИОН ВА ИННОВАЦИОН ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА СОЛИҚЛАРНИНГ ЎРНИ	86-93
<i>Abdusalomov, Jaxongir O'ktam o'g'li</i> TIJORAT BANKLARIDA JISMONIY SHAXSLAR KREDITLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	94-101
<i>Кулибоев, Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИДА МОЛИЯВИЙ АКТИВЛАР ҲИСОБИ ВА НАЗОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	102-111

Мараимова, Умида Исмаилжановна

КОРХОНА БОШҚАРУВИ АМАЛИЁТИДА МАРКЕТИНГ ДАСТУРЛАРИНИ АМАЛ ҚИЛИШИГА
БАҒИШЛАНГАН КОНЦЕПЦИЯЛАР 112-120

Askarova Sevvara Baxtiyorovna

RAQAMLI IQTISODIYOT DAVRIDA BIZNES VA TADBIRKORLIKNING AHAMIYATI 121-125

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна

ИЛК ЎРТА АСРЛАР ШАРҚ САНЪАТИДА РОМАНТИК ЙЎНАЛИШНИНГ ЭСТЕТИК
АСОСЛАРИ 126-133

Rizaev, Nodir Sobirovich

XX ASR BOSHLARIDA BUHORO JADIDLARINING IJTIMOYIY- SIYOSIY QARASHLARI..... 134-138

Шукруллаева Гулчеҳра Насруллаевна

ЖАЗО ГЕНЕЗИСИДАГИ АХЛОҚИЙ МУҲИТ ЖАРАЁНИНИ КОНЦЕПТУАЛ ТАДБИҚ
ЭТИШНИНГ ФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ 139-144

Shokirov Toxirjon Nurmatmatovich

MADANIYAT VA SAN'AT FALSAFASINING VAHS MAVZULARI 145-149

Ulug'murodov Elyor Saydulloevich

GNOSEOLOGIYADA TASAVVUFIIY TAJRIBANI O'RNI VA AHAMIYATI 150-154

Ganiev Sherxon Meytanboevich

HOZIRGI DAVR FANI VA FALSAFASIDA MADANIY VA MA'NAVIY-AXLOQIY TANLOVNI
NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI 155-164

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Daliev Madina Xabibullaevna, Kristian Kapone, Satibaldiyeva Nigora Alimqul qizi

TERMINOLOGIYADA TERMIN VA UNGA TENG BO'LGAN TUSHUNCHALARNING
TADQIQI 165-178

Chorieva Iroda Kurbonboevna

TARKIBIDA TIBBIYOT XODIMLARI NOMLARI BO'LGAN INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING
TURLI HUSUSIYATIGA KO'RA TASNIFI 179-183

Sharipov, Abdulaziz Akmalovich

GID-TARJIMONLAR NUTQINING O'RGANILISH ASPEKTLARI 184-188

Urinova Tursunoy Urin kizi

LIBOS DIZAYNI VA MODASINING SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH DAVRLARI HAMDA
YO'LLARI 189-193

Норматова Шоира Умаровна, Абдурахманова Меҳрибон Дустмуродовна

ТИЛ ТАЪЛИМИДА БАДИИЙ АДАБИЁТ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ 194-199

Eshniyazova Maysara Beknazarovna

«SIROJUL MUSLIMIN» VA «ARBA'IN» ASARLARIDA G'OYAVIY-BADIIY TAHLILI 200-208

Nazarov, Sardor Shamurodovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILI SO'Z BIRIKMALARI STRUKTUR-SEMANTIK XUSUSIYATLARNING
QIYOSIY ASPEKTDI O'RGANILISHI 209-213

<i>Bazarbaeva Albina Mingaliyevna</i> RANG TURLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH: SEMANTİK VA STILISTİK	214-218
<i>Бердиева, Зулфия Сафаровна</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОНИМОВ В НЕМЕЦКИХ СКАЗКАХ	219-223
<i>Адилова Дилором Кадировна</i> ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИДАГИ ШЕЪРИЙ МАТНЛАРДА “АЁЛ” ШАХСИЙ ФАЗИЛАТЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ СЎЗЛАРНИНГ СЕМАНТИК МАЙДОНИ ТАСВИРИ	224-230
<i>Хасанова Юлдуз Мухтор қизи</i> ШАРҚ ВА ҒАРБ ҲАЙВОНЛАР ҲАҚИДАГИ ЭРТАКЛАРИДА “АХЛОҚ” МОТИВИНИНГ БАДИИЙ КОНЦЕПТУАЛЛАШУВИ	231-236
<i>Олимова Хуршида Вайдиллаевна</i> ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЛАҚАБЛАРНИНГ СТИЛИСТИК ИМКОНИАТЛАРИ	237-243
<i>Polvonniyozova Mahliyo O'ktamjon qizi</i> IKKINCHI TILNI EGALLASHDA AFFEKTIV OMILLARNING ROLI	244-247
<i>Normamatov Farrux Komiljon o'g'li</i> YAXSHILIK KONSEPTINING INGLIZ MILLIY MADANIYATIDAGI AHAMIYATI	248-253
<i>Yakubov Faxriddin</i> SAYLOVOLDI SIYOSIY DISKURSI XUSUSIYATLARI	254-259
<i>Bekmuratova Dilbar Xushmamatovna</i> TA'LIM TERMINOLOGIYASIDAGI ANTONIMIM: TAHLIL VA PEDAGOGIK AMALIYOT UCHUN MA'LUMOTLAR	260-264
<i>Sharofova Sevinch Jamoliddin qizi</i> OMON MATJON SHE'RIYATIDA ALLITERATSIYA	265-269
<i>Amonova Dilshoda Azamatovna</i> ERTAKLARNING BOLALAR ADABIYOTIDAGI O'RNI	270-276
<i>Tuxtayeva Dildora Zokirovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSON AQLIY QOBILIYATINI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING STILISTIK XUSUSIYATLARI	277-281
<i>Sattorova Nafisa Isomidinovna</i> O'YBEK IJODIDA BADIY KONSEPTNING VOQELANISHI	282-285
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Абдурахманова Нодирахон</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙН И СМАРТ-КОНТРАКТОВ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)	286-290
<i>Турғунов Муроджон Турсунбоевич</i> “АВЕСТО”ДА КИШИЛАР ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИГА ВА ОДОБ-АХЛОҚҚА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	291-298

<i>Султонов Мухсинжон Муқимович</i> АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ ЎЗГАЛАРНИНГ МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ ТУШУНЧАСИ	299-309
<i>Ходжиев Юнус Мухитдинович</i> АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	310-315
<i>Makhmudova Khurmat Mukhtorovna</i> МЕХНАТ ҲУҚУҚИНИНГ КОНСТИТУТСИЯВИЙ АСОСЛАРИ ВА КАФОЛАТЛАРИ	316-330
<i>Nurullayev Shoxrux Shuxratillayevich</i> ҚУРИЛИШ СОҲАСИДА АТРОФ-МУҲИТНИ ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШДА РАҚАМЛАСHTIRISH VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR	331-337
<i>Otamirzayev Oybek Murodullo o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA PLASTIK CHIQUINDILARDAN FOYDALANISHNI CHEKLASHNING HUQUQIY MASALALARI VA HORIJ TAJRIBASI	338-341
<i>Safarov Jamshid Ismoilovich</i> XALQARO HUQUQ DOKTRINASIDA SHARTNOMA MAJBURIYLIGIGA ROZILIKNI IFODALASH INSTITUTINING SHARTNOMANING HAQIQIY EMASLIGI, AMAL QILISHINI BEKOR QILISH, TUGATISH VA TO'XTATIB TURISHDA AHAMIYATI	342-349
<i>Шарипов Санжар Собирович, Бозоров Азимжон Ахатович</i> ОММАВИЙ ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ ВАҚТИДА ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ, АҲАМИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	350-357
<i>Normurodova Behro'za Xolmo'minovna</i> РАҚАМЛИ ОСHIQ МАНБАЛАР ВА ULARDAN РАҚАМЛИ КРИМИНАЛИСТИКАДА FOYDALANISH	358-366
<i>Неъматов Азизбек Ғолибжон ўғли</i> ДАСТЛАБКИ ТЕРГОВДА ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ВАЗИФАСИНИНГ МОҲИЯТИ ВА АҲАМИЯТЛАРИ	367-373
<i>Дадабоева Дилфуза Нурматовна</i> ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ ИШТИРОКИ АҲАМИЯТИ	374-378
<i>O'razbayev Laziz Shuhrat o'g'li</i> МУҲИМ РАҚАМЛИ ИНФРАТУЗИЛМАЛАРГА НИСБАТАН АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ҲУЈУМЛАР VA ULARNING OLDINI OLISH	379-383
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xudoyberganov Doniyor Yangiboy o'g'li</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURIYATI	384-388
<i>Hazratov Fazliddin Xikmatovich</i> ОБЪЕКТГА YO'NALTIRILGAN DASTURLASH TILLARI ORQALI TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH	389-393

<i>Khojamkulov Rasulbek Kurbon oqli</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNI LOYIHALASH KOMPETENSIYALARINI KOMPYUTER GRAFIKASI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	394-398
<i>Закирова Зулхумор Зоиржоновна</i> МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ШАКЛИ СИФАТИДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ ОШИРИШДА ЎҚИТУВЧИ САВОЛ ЖАВОБЛАРИНИ ЎРНИ	399-404
<i>Eshnazarov Murod Karimovich</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	405-410
<i>Mengliqulov Xayrulla Aliqulovich</i> TALABA QIZLARING SUZISH MALAKA VA KO'NIKALARINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV	411-415
<i>Komilova Dildora Gulamjonovna</i> INGLIZ TILI O'QITISH BO'YICHA IQTISODIYOT TALABALARINING KASB-KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	416-420
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> SPORTCHILARNING BOKSDAGI TEXNIK HARAKATLARIGA MOSLASHISH REAKSIYALARI	421-426
<i>Abdullayev Dilshod Xamidullo o'g'li</i> BOLALARGA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISH SHARTLARI VA USULLARI	427-432
<i>Axmedov Akmal Yusufovich</i> OLIV TA'LIM JARAYONIDA BO'LAJAK PSIXOLOGLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING MUHIM MEZONLARI	436-440
<i>Donisheva Gulro'y Axrorqul qizi</i> CHET TILINI O'RGANISH JARAYONIDA AKTDAN FOYDALANISH	441-444
<i>Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi</i> TALABALARNING MULOQOT KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	445-449
<i>Эркабоев Ойбек Мухаммаджонович</i> ТЕМПЫ ПРИРОСТА ПОКАЗАТЕЛЕЙ СПЕЦИФИЧЕСКИХ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ 6 ЛЕТ	450-456
<i>Абатов Жалғасбай Орынбаевич</i> ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ТАРИХ ФАНИГА БОҒЛАБ ЎҚИТИШ	457-463
<i>Akramjonova Feruza Akramjonovna</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTIDA INNOVATSION TA'LIM MUHITINING TA'LIM - TARBIYA JARAYONIGA TA'SIRI	464-468
<i>Mahmudova Zulfiya Xomitovna</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGI	469-476
<i>Abduvosiyeva Mahmuda Xamidullo qizi</i> ХИТОЙ ТА'LIM ТИЗИМИНИНГ О'ЗИГА ХОС ЈИНАТЛАРИ	477-483
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA AQLIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI	484-489
<i>Есанова Гулчеҳра</i> ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ	490-497

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Volume 4, Issue 5 (may, 2024). -500 p.

CONTENTS

07.00.00 – HISTORICAL SCIENCES

<i>Ismailov Ubaydulla Mamat ugli</i> THE IDEOLOGICAL WORLD OF THE ANCIENT AND MEDIEVAL POPULATIONS OF THE OHANGARON VALLEY (BASED ON MATERIAL SOURCES FOUND AT THE SUYURLITEPA SITE)	16-26
<i>Elmuratov, Bakhodir Abdugapparovich</i> QUESTIONS OF GENESIS OF Keltaminora Culture.....	27-33
<i>Nafiddinova, Khosiat Ravshanovna</i> FAMILY CEREMONIES AND THEIR COVERAGE IN HISTORICAL LITERATURE	34-37
<i>Eshmominov, Ozodbek Ziyodulla ugli</i> PROGRESS OF DEMOGRAPHIC PROCESSES: THE CASE OF SURKHAN OASIS (1925-1946 YY.)	38-41
<i>Akobirov, Mirjalol Ximmatovich</i> DIPLOMATIC RELATIONS OF SULTAN JALOLIDDIN MANGUBERDI WITH THE STATES OF THE MIDDLE EAST AND ASIA MINOR	42-46
<i>Mamatalieva Surayyo Bobomuratovna</i> HISTORIOGRAPHY OF GLASS AND GLASSMAKING	47-52
<i>Dalakyan, Janna Seyranovna</i> CURRENT PROBLEMS OF SPIRITUAL AND MORAL CULTURE YOUTH POSSIBLE SOLUTIONS	53-56

08.00.00 – ECONOMIC SCIENCES

<i>Ergashev, Rahmatulla Khidirovich, Uzakov, Jamshid Norboyevich</i> WAYS TO INCREASE THE ECONOMIC AND SOCIAL EFFICIENCY OF THE PILGRIMAGE TOURISM NETWORK	57-62
<i>Achilov, Farkhodjon Shavkatjon o'g'li</i> STUDYING AND ASSESMENT OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM IN THE AUDIT OF PROVISIONS	63-71
<i>Rakhmatov, Adkham Itolmasovich</i> ANALYSIS OF FOREIGN COUNTRY MODELS OF TRAINING AND EMPLOYMENT OF QUALIFIED PERSONNEL IN THE FIELD OF TOURISM	72-80
<i>Murodova, Nargiza Utkirovna</i> SUSTAINABLE TOURISM AS A MARKETING STRATEGY	81-85
<i>Madaminov, Inomjon Ozodovich</i> THE ROLE OF TAXES IN ENSURING INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF ENTERPRISES	86-93
<i>Abdusalomov, Jahongir O'ktam o'g'li</i> DIRECTIONS FOR IMPROVING PERSONAL LOANS IN COMMERCIAL BANKS	94-101

<i>Kuliboyev, Azamat Shonazarovich</i> IMPROVING ACCOUNTING AND CONTROL OF FINANCIAL RESOURCES IN STATE MEDICAL ORGANIZATIONS	102-111
<i>Maraimova, Umida Ismailjanovna</i> CONCEPTS DEDICATED TO THE IMPLEMENTATION OF MARKETING PROGRAMS IN ENTERPRISE MANAGEMENT OPERATIONS	112-120
<i>Askarova Sevvara Bakhtiyorovna</i> THE IMPORTANCE OF BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE ERA OF THE DIGITAL ECONOMY	121-125

09.00.00 – PHILOSOPHICAL SCIENCES

<i>Uroкова Aysuluv Jamoliddinovna</i> AESTHETIC FOUNDATIONS OF ROMANTIC DIRECTIONS IN EASTERN ART OF THE EARLY MIDDLE AGES	126-133
<i>Rizayev, Nodir Sobirovich</i> SOCIO-POLITICAL VIEWS OF BUKHARA'S JADIDS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY	134-138
<i>Shukrullaeva Gulchehra Nasrullaevna</i> PHILOSOPHICAL ISSUES OF CONCEPTUAL IMPLEMENTATION OF THE PROCESS OF THE MORAL ENVIRONMENT IN THE GENESIS OF PUNISHMENT	139-144
<i>Shokirov Takhirjon Nurmamatovich</i> KEY TOPICS OF PHILOSOPHY OF CULTURE AND ART	145-149
<i>Ulugmuradov, Elyor Saidulloevich</i> THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF MYSTICAL EXPERIENCE IN GNOSEOLOGY	150-154
<i>Ganiyev Sherxon Meytanbayevich</i> FORMS OF MANIFESTING CULTURAL AND SPIRITUAL-MORAL CHOICE IN THE SCIENCE AND PHILOSOPHY OF THE PRESENT PERIOD	155-164

10.00.00 – PHILOLOGICAL SCIENCES

<i>Dalievna Madina Xabibullaevna, Christian Capone, Satibaldieva Nigora Alimqul qizi</i> THE STUDY OF TERM AND ITS EQUIVALENT CONCEPTS IN TERMINOLOGY	165-178
<i>Chorieva Iroda Kurbonboevna</i> CLASSIFICATION OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS CONTAINING THE NAMES OF MEDICAL PERSONNEL ACCORDING TO DIFFERENT CHARACTERISTICS	179-183
<i>Sharipov, Abdulaziz Akmalovich</i> STUDY ASPECTS OF SPEECH OF GUIDE-INTERPRETERS	184-188
<i>Urinova Tursunoy Urin kizi</i> PERIODS AND WAYS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF DRESS DESIGN AND FASHION	189-193
<i>Normatova Shoira Umarovna, Abduraxmanova Mehribon Dustmuradovna</i> METHODS OF TEACHING ARTISTIC LITERATURE IN LANGUAGE EDUCATION	194-199
<i>Eshniyazova Maysara Beknazarovna</i> IDEOLOGICAL AND ARTISTIC ANALYSIS IN THE WORKS OF «SIROJUL MUSLIMIN” AND «ARBA'IN”	200-208

<i>Nazarov, Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE WORD COMBINATIONS	209-213
<i>Bazarbaeva Albina Mingaliyevna</i> COLOUR TYPES AND ANALYSIS: SEMANTIC AND STYLISTIC	214-218
<i>Berdieva, Zulfiya Safarovna</i> USE OF ANTHROPONYMS IN GERMAN FAIRY TALES	219-223
<i>Adilova Dilorom Kadirovna</i> DESCRIPTION OF THE SEMANTIC FIELD OF WORDS THAT REPRESENT THE PERSONAL QUALITIES OF A "WOMAN" IN POETIC TEXTS IN UZBEK AND RUSSIAN	224-230
<i>Khasanova Yulduz Mukhtor kizi</i> LITERARY CONCEPTUALIZATION OF THE MOTIF "MORALITY" IN THE TALES ABOUT ANIMALS OF THE EAST AND WEST	231-236
<i>Olimova Khurshida Vaydillaevna</i> STYLISTIC POSSIBILITIES OF NICKNAMES IN ENGLISH AND UZBEK	237-243
<i>Polvonniyozova Mahliyo O'ktamjon qizi</i> THE ROLE OF AFFECTIVE FACTORS IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION	244-247
<i>Normamatov Farrukh Komiljon ugli</i> THE SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT OF GOODNESS IN ENGLISH NATIONAL CULTURE	248-253
<i>Fakhriddin Yakubov</i> CHARACTERISTICS OF ELECTORAL POLITICAL DISCOURSE	254-259
<i>Bekmuratova Dilbar Xushmamatovna</i> ANTONYM IN EDUCATIONAL TERMINOLOGY: ANALYSIS AND IMPLICATIONS FOR PEDAGOGICAL PRACTICE	260-264
<i>Sharofova Sevinch Jamoliddin qizi</i> ALLITERATION IN THE POETRY OF OMON MATJAN	265-269
<i>Amonova Dilshod Azamatovna</i> THE IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN CHILDREN'S LITERATURE	270-276
<i>Tukhtaeva Dildora Zokirovna</i> THE STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING HUMAN INTELLECTUAL ABILITIES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	277-281
<i>Sattorova Nafisa Isomidinovna</i> REALIZATION OF THE ARTISTIC CONCEPT IN OYBEK'S WORKS	282-285
12.00.00 - LAW	
<i>Nodirakhon Abdurakhmanova</i> LEGAL REGULATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES AND SMART CONTRACTS (COMPARATIVE ANALYSIS)	286-290
<i>Turgunov Murodjon</i> EXPRESSION OF CRIMES AGAINST HUMAN RELATIONS AND MORALITY IN "AVESTO"	291-298

<i>Sultonov Muxsinjon Muqimovich</i> THE CONCEPT OF THEFT OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY USING INFORMATION TECHNOLOGY	299-309
<i>Xodjiyev Yunus Muxitdinovich</i> SOME LEGAL ISSUES IN INFORMATION SECURITY	310-315
<i>Makhmudova Khurmat Mukhtorovna</i> CONSTITUTIONAL BASIS AND GUARANTEES OF LABOR LAW	316-330
<i>Nurullayev Shokhrukh Shukhratillaevich</i> DIGITALIZATION AND MODERN TRENDS IN ENVIRONMENTAL LEGAL PROTECTION IN THE CONSTRUCTION FIELD	331-337
<i>Otamirzaev Oybek</i> LEGAL ISSUES OF LIMITING THE USE OF PLASTIC WASTE IN UZBEKISTAN AND FOREIGN EXPERIENCE	338-341
<i>Safarov Jamshid Ismoilovich</i> THE SIGNIFICANCE OF EXPRESSING CONSENT TO BE BOUND BY A TREATY IN THE DOCTRINE OF INTERNATIONAL LAW IN THE CONSIDERATION OF THE INVALIDITY OF A TREATY, TERMINATION AND SUSPENSION OF ITS OPERATION	342-349
<i>Sharipov Sanjar Sobirovich, Bozorov Azimjon Akhatovich</i> PUBLIC EVENTS FOR THE ORGANIZATION AND HOLDING OF EVENTS TIMELY ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE COMPANY IMPLEMENTATION OF PUBLIC AWARENESS ACTIVITIES ESSENCE, SIGNIFICANCE AND CHARACTERISTIC FEATURES	350-357
<i>Normurodova Behruza Kholmuminovna</i> DIGITAL OPEN SOURCES AND THEIR USE IN DIGITAL FORENSICS	358-366
<i>Nematov Azizbek Golibjon o'g'li</i> THE NATURE AND IMPORTANCE OF THE TASK OF CRIME PREVENTION IN THE PRELIMINARY INVESTIGATION	367-373
<i>Dadaboeva Dilfuza Nurmatovna</i> THE SIGNIFICANCE OF THE PARTICIPATION OF NON-GOVERNMENT NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN BUSINESS ACTIVITY	374-378
<i>Urazbayev Laziz Shuhrat ogli</i> ATTACKS ON CRITICAL DIGITAL INFRASTRUCTURES AND THEIR PREVENTION	379-383
13.00.00 – PEDAGOGICAL SCIENCES	
<i>Khudoyberganov Doniyor</i> THE NEED TO DEVELOP THE COGNITIVE COMPETENCE OF YOUNGER STUDENTS	384-388
<i>Hazratov Fazliddin Khikmatovich</i> FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH OBJECT-ORIENTED PROGRAMMING LANGUAGES	389-393
<i>Khojamkulov Rasulbek Kurbon ogli</i> THE IMPORTANCE OF DEVELOPING DESIGN COMPETENCES OF FUTURE ENGINEERS USING COMPUTER GRAPHICS	394-398

<i>Zakirova Zulkhumor Zairjonovna</i> THE ROLE OF TEACHER QUESTIONING IN DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS AS A WAY TO INDEPENDENT LEARNING	399-404
<i>Eshnazarov Murad Karimovich</i> IMPROVING PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE TEACHERS BASED ON THE HERMENEUTIC APPROACH	405-410
<i>Menglikulov Khairulla Alikulovich</i> DIFFERENTIAL APPROACH TO FORMING SWIMMING ABILITIES AND SKILLS IN FEMALE STUDENTS	411-415
<i>Komilova Dildora Gulamjanovna</i> DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF ECONOMICS STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	416-420
<i>Turdimurodov Dilmurod Yuldashevich</i> ADAPTIVE REACTIONS OF ATHLETES TO TECHNICAL ACTIONS IN BOXING	421-426
<i>Abdullayev Dilshod Xamidullo o'g'li</i> CONDITIONS AND METHODS OF TEACHING ACTIVITY GAMES TO CHILDREN	427-432
<i>Akhmedov Akmal</i> IMPORTANT CRITERIA FOR PREPARING FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION	433-440
<i>Donisheva Gulro'y Axrorqul qizi</i> USE OF IT IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	441-444
<i>Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi</i> FORMING COMMUNICATION COMPETENCES OF STUDENTS	445-449
<i>Erkaboev Oybek Mukhammadzhonovich</i> THE GROWTH RATE OF INDICATORS OF SPECIFIC COORDINATION ABILITIES OF CHILDREN AGED 6 YEARS	450-456
<i>Abatov Jalgasbay Orinbaevich</i> TEACHING FINE ART LESSONS IN CONNECTION WITH HISTORY	457-463
<i>Akramjonova Feruza Akramjonovna</i> INFLUENCE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION	464-468
<i>Makhmudova Zulfiya Khomitovna</i> ORGANIZATION OF PRESCHOOL EDUCATION AND FAMILY COOPERATION	469-476
<i>Abduvasieva Mahmuda Khamidullo qizi</i> UNIQUE ASPECTS OF THE CHINESE EDUCATION SYSTEM	477-483
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> PEDAGOGICAL PROBLEMS IN THE FORMATION OF MENTAL ABILITIES IN PRIMARY CLASS STUDENTS AND THEIR SOLUTION	484-489
<i>Esanova Gulchehra</i> PRINCIPLES AND METHODS OF PHYSICAL TRAINING OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS	490-497

Received: 22 April 2024

Accepted: 1 May 2024

Published: 10 may 2024

Article / Original Paper

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC ANALYSIS IN THE WORKS OF «SIROJUL MUSLIMIN” AND «ARBA'IN”

Eshniyazova Maysara Beknazarovna

Samarkand State University independent researcher

maysaraeshniyazova300477@gmail.com

Abstract. Briefly explained the five pillars of Islam in Uzbek. In his work, Navoi first describes the rulings of Sharia and the rules of Aqeedah. While explaining the essence of faith, Nawai expresses one of the important issues of the science of belief - the eight qualities of Allah. It also explains a number of doctrinal issues such as the possibility of seeing God, the bridge of sin and the scale of sins and rewards, the existence of heaven and hell, the miracles of the prophets, and the intercession of the prophet of the end of time on the Day of Judgment. He was well aware of the existence of poetic works devoted to the sciences of philosophy and mysticism, ethics and religion, mathematics and lexicology in Arabic and Persian poetry. "Siroj ul-muslimin" is one of the first religious-ideological sources created in the Uzbek language. Alisher Navoi first gives the hadiths of our Prophet (pbuh) in Arabic and presents his translation in a poetic way. All hadiths embody the ideals of human morality.

Keywords: column, prayer, belief, sect, arcon, intention, muvalot, mash

«SIROJUL MUSLIMIN” VA «ARBA'IN” ASARLARIDA G'OYAVIY-BADIIY TAHLILI

Eshniyazova Maysara Beknazarovna

Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Islomning besh ruknini qisqacha tarzda o'zbek tilida bayon etgan. Navoiy asarda dastlab shariat hukmlari hamda aqida qoidalarini bayon qiladi. Navoiy imonning mohiyatini tushuntirar ekan, aqida ilmining muhim masalaridan biri - Alloh taologa oid sakkiz sifatini ifodalaydi. Allohni ko'rish mumkinligi, sirot ko'prigi va gunoh-savoblar tarozusi, jannat va do'zaxning borligi, payg'ambarlar mo'jizalari, oxirzamon payg'ambarining qiyomat kuni shafolat qilishi kabi bir qator aqidaviy masalalarni ham bayon etadi. Arab va fors she'riyatida falsafa va irfon, axloq va din, riyoziyot va lug'atshunoslik fanlariga bag'ishlangan she'riy asarlar mavjudligidan yaxshi xabardor bo'lgan. «Siroj ul-muslimin” o'zbek tilida yaratilgan ilk diniy-aqidaviy manbalarning biri. Alisher Navoiy Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning hadislarini avval arab tilida beradi va uning tarjimasini she'riy usulda taqdim etadi. Hadislarning barchasi komil inson axloqiga oid qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan.

Kalit so'zlar: rukn, ibodat, e'tiqod, mazhab, arkon, niyat, muvolot, mas'h.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I5Y2024N28>

Hijriy 905-yilda (milodiy 1499-1500-y.) yozilgan bo'lib, jami 208 baytdan iborat. Ba'zi manbalarda 197 bayt deyiladi [1]. «Siroj ul-muslimin»da muallif har bir oddiy musulmon bilishi zarur bo'lgan aqidaviy va fiqhiy masalalarni yoritishni maqsad qilib, islomning besh ruknini qisqacha tarzda o'zbek tilida bayon etgan. «Siroj ul-muslimin” kitobning yozilish sababi bayon

etilgan bob, turli diniy mavzularga bag'ishlangan 25 bob va xotimadan iborat. Besh baytli basmala bobida Navoiy avval odob doirasida hamd, na't va salavot aytib, so'ng ushbu asarning yozilish tarixini quyidagicha bayon etadi: sulton Husayn Boyqaroning bevosita rag'bati va himmati tufayli ham ma'naviy obidalar, ham ko'plab binoyi xayrlar qurishga muyassar bo'lgan Navoiyning bu ishlari turli majlis va mahfilda suhbat mavzusiga aylangan. Ana shunday mahfillarning birida Navoiyning xayrixohlaridan biri uning sa'y-harakati tufayli bunyod etilgan «oliy rabot»ni maqtab qoladi. Shu majlisda sultonning yaqin kishilaridan bo'lgan boshqa bir kishi, «she'rlarida ishq-u oshiqlikni madh etib, din-u diyonat uyini xarob etuvchi kishining binoyi xayr qurdirishi hisobga o'tarmikan?» degan ma'noda e'tiroz bildiradi. Bu xabar Navoiyga yetib kelgach, tanqidga qaysidir ma'noda jon borligini anglagan shoir aqida hamda islom arkoni masalalarini oddiy turkiyzabon kishilarga tushunarli til va uslubda sof diniy asar yozishni niyat qiladi. Ammo o'sha paytda turli tashvish va muammolar sabab uning bu niyati amalga oshmay qoladi.

Bir kuni Samarqand shahridan Hirotga kelgan martabali bir kishi Xoja Ahror bilan suhbatlari chog'ida Navoiyni ham esga olgani, «diniy mavzuda ham bir asar yaratsa, yaxshi bo'lardi», deganini aytib qoladi. Natijada, burunroq rejalashtirilgan xayrli ish Xoja Ahrorning taklifi bilan amalga oshadi. Navoiy asarda dastlab shariat hukmlari hamda aqida qoidalarini bayon qiladi. Bu bejiz emas. Chunki shariatda e'tiqod birlamchi, amal e'tiqodga nisbatan ikkilamchi darajada turadi. Xudoga va Uning payg'ambariga e'tiqod qilmasdan turib, shariat ahkomlarini bajarish - ildizi yo'q daraxtni parvarish qilish kabi samarasiz. Shuning uchun har bir inson eng avvalo e'tiqod asoslari haqida muayyan tasavvurga ega bo'lishi lozim:

Amaldin chun burun keldi aqoyid,

Bas, andin yetkuray avval favoyid.

Alloh taolo aql-hushi joyida hamda balog'atga yetgan bandasiga farz qilgan birinchi narsa - imon keltirishdir. Imon keltirish - 1) butun borliqni yo'qdan bor qilgan, o'xshashi va tengi yo'q yakkayu yagona Allohga; 2) Alloh yaratgan farishtalarga; 3) Alloh yuborgan ilohiy kitoblarga; 4) Alloh bandalariga yuborgan payg'ambarlarga; 5) qiyomat kuniga; 6) taqdiri ilohiyga shak-shubhasiz ishonish va unga amal qilish demak.

Navoiy imonning mohiyatini tushuntirar ekan, aqida ilmining muhim masalalaridan biri - Alloh taologa oid sakkiz sifatini ifodalaydi. Shuningdek, musulmon kishi e'tiqod qilishi lozim bo'lgan - qabr azobi, ikki farishtaning savol-javobi, qiyomat kuni Allohni ko'rish mumkinligi, sirot ko'prigi va gunoh-savoblar tarozusi, jannat va do'zaxning borligi, payg'ambarlar mo'jizalari, oxirzamon payg'ambarining qiyomat kuni shafolat qilishi kabi bir qator aqidaviy masalalarni ham bayon etadi. Bu masalalarni qisqacha bo'lsa-da, tilga olishdan asosiy maqsad, avvalo ahli sunnat va jamoaning e'tiqodini bayon etish, shu bahonada maslak va mazhabini ham ochiq-oydin ravishda moturidiya e'tiqodida ekanligini bildirishdir. Chunki aqidaviy masalalar turli mazhabda turlicha amal qilgan. Navoiy bahsga kirishmasdan, o'zi e'tiqod qilgan haqiqatlarni keltirib, xulosa chiqarishni o'quvchiga havola qilishni ma'qul ko'rgan.

«Islom arkonining sharhi» bobi bilan boshlanadigan qismda Navoiy islom dinining besh rukni - shahodat kalimasi, namoz, zakot, ro'za va haj haqida ma'lumot beradi. Shahodat kalimasi -Alloh taoloning yagona ma'bud hamda Muhammad Uning rasuli deb guvohlik berish ekanligini qayd etib, so'ng «saloti xams» - besh mahal farz qilingan namozning shart va tartiblarini keltiradi.

Namozning birinchi sharti poklik bo'lganligi sababli, oldin tahoratning to'rt farzi — yuzni yuvish, ikki qo'lni ikki tirsagi bilan qo'shib yuvish, boshning to'rtidan biriga mas'h tortish, ikki oyoqni to'pig'igacha yuvish haqida ma'lumot beradi. Tahorat sunnatlari 12ta bo'lib, ular — «bismilloh» so'zini aytish, niyat, qo'lni bo'g'implari bilan uch marta yuvish, og'izni uch marta chayish (mazmaza), uch marta burunga suv olib qoqish (istinshoq), soqol va qo'l-oyoq barmoqlarini xilol qilish, har bir a'zoni uch marta yuvish, tahorat tartiblarini o'zgartirmaslik, har bir a'zoni ketma-ket va uzluksiz yuvish (muvolet)dan iborat. Undan so'ng tahoratning 6 ta mustahabi — niyat, muvolet, boshga mas'h tortish, tartib, bo'yinga mas'h tortish, har bir a'zoni yuvishda o'ng tomondan boshlash kabi amallari haqida so'z boradi. Mustahab deb ko'rsatilgan niyat, muvolet, boshga mas'h tortish va tartib aslida sunnat bo'lib, oldingi bobda sunnatlar sifatida qalamga olingan. «Vuzu' noqizlari» bobida tahoratni buzadigan narsalar haqida fikr yuritilgan. Keyingi bobda esa g'uslni vojib qiluvchi sabablar sanab o'tilgan. Undan so'ng g'uslning farzlari (og'izni chayish va burunga suv olib qoqish, so'ng barcha a'zolariga suv quyish) va sunnatlari (avval qo'lni, so'ng avrat a'zolari hamda najosat tekkan joylarni yuvish, tahorat olib, so'ng barcha a'zolariga suv quyish) keltirilgan.

Namoz o'qishga pok bo'lish uchun tahorat va g'usl qilish uchun imkon bo'lmaganida qo'llaniladigan tayammumning farzlari (niyat, poklovchi tuproq jinsini maxsus suratda ikki qo'l va yuzga surtish) va tayammumni buzadigan narsalar (tahoratni buzadigan narsalar hamda ichish uchun zarur bo'lgan suvdan tashqari, tahoratning farzini bajarishga yetarli suv topilishi) haqida ma'lumot berilganidan so'ng namozning farzlari haqida so'z boradi.

Namoz farzlaridan oltitasi namozdan tashqarida bo'lib, ular — tahoratli bo'lish, namoz o'qiladigan joy pokiza bo'lishi, avrat a'zolarini berkitish, namozning qaysi vaqtda ekanligini bilish va shunga rioya etish, qiblagga yuzlanish, niyat qilishdir. «Namozda olti doxil farzning bayoni» bobida takbir, namozda qiyomda bo'lish, qiroat, ruku' qilish, sajdaga borish, oxirida qa'dada o'tirishdan iborat bo'lgan oltita ichki farz bayon etilgan. So'ng yettita vojib amallar — «Fotiha» surasini o'qish va unga yana bir sura zam qilish, belgilangan tartibga rioya qilish, avvalgi ikki rak'atda qiroat qilish, sajda, ruku' va boshqa amallarida bir muddat tin olib turish, uch va to'rt rak'atli namozlarda ikkinchi qa'dada tashahhud o'qish tartib bilan keltirilgan.

Namozning sunnatlariga sharh berarkan, bu sunnatlar jami 20 ta bo'lib, 10 tasi qavliiy (nutqqa tegishli) va 10 tasi fe'liy (amaliy) ekanligini qayd qiladi. Qavliiy sunnatlar — sanoni o'qish, «a'uzu billoh» va «bismilloh»ni aytish, «Fotiha» surasidan keyin «omin» deyish, ruku'dan turishda «Sami'allohu liman hamidah» deyish, uchinchi va to'rtinchi rak'atlarda «Fotiha» surasini o'qish (dastlabki ikki rak'atda «Fotiha» o'qish farz amallardan hisoblanadi), ruku' va sajdada ikki takbir («Allohu akbar» deyishlik) va ikki tasbeh (ruku'da uch marta «Subhona Rabbiyal-'azim», sajdada uch marta «Subhona Rabbiyal-a'lo» deyish)ni aytishlikdan iborat. Fe'liy sunnatlarni ado etish uchun qo'lni quloqqacha ko'tarish, qiyomda o'ng qo'lni chap qo'l ustiga qo'yish va nigohni sajda o'rniga qaratib turish, ruku'da qo'lni tizzaga qo'yib, shu holatda belni tekis tutish, sajdada kaftlar qayerga qo'yilsa, boshni ularning orasiga qo'yish, sajda qilganda qorinni tizzadan, qo'lni oyoqdan uzoq tutish, chap tovon ustiga o'rnashib, o'ng oyoq barmoqlarini qiblagga qaratib o'tirish lozim bo'ladi. Namozlar umumiy hisobda o'n yetti rak'at (bomdod — ikki, peshin va asr — to'rt rak'atdan, shom- uch, xufton — to'rt rak'at) bo'lib, xuftonda uch rak'at vitr namozi vojib qilingan. Sunnat namozlari esa jami o'n ikki rak'atdir:

Ikirar rak'at o'ldi subh ila shom,
Ul ikki to'rtar angla barcha ayyom.

Islomning uchinchi rukni - zakot haqida ma'lumot berarkan, zakot -moli hisobga olgan kishi uchun farz bo'lib, mol-davlatidan qirqdan bir hissani mustahiq - zakot olishga haqli bo'lgan insonlarga berish buyurilgani, ammo kiyib yurilgan kiyim-kechaklar, zaruriy ehtiyojga qo'llaniladigan ot-ulov va boshqa narsalardan zakot berilmaydi. Navoiy talqinida, zakot - balolarni qaytaruvchi hamda qiyomat kuni gunohlarni yengillatuvchi amallardan hisoblanadi:

Adosida baloning raddi angla,
Yana qilmoq sabukbor o'zni tongla [2].

Islomning to'rtinchi rukni - ro'za tutish ramazon oyi davomida tongdan shomgacha taom, ichimlik va jinsiy yaqinlikdan uzoq bo'lishlik farz etilgan. Farz ro'zalarda tong otmay turib niyat qilish afzal, nafl ro'zalarda esa peshingacha niyat qilish joiz ekanligi bildirilgan. Xotima qismi asarning yozilish sanasi (hijriy 905/mil. 1499-1500-y.), asarning nomlanishi qayd qilinib, duo istagi bilan tugaydi.

«Siroj ul-muslimin»ning sodda til, ravon uslub hamda mantiqiy izchillik bilan yozilganligi o'rta asrlarda urf bo'lgan «nazmi ta'limiy» an'analarini eslatadi. Arab va fors she'riyatida falsafa va irfon, axloq va din, riyoziyot va lug'atshunoslik fanlariga bag'ishlangan she'riy asarlar mavjudligidan yaxshi xabardor bo'lgan Navoiy «Siroj ul-muslimin» vositasida ushbu an'anani turkiy she'riyatga ham joriy qilishga erishgan. Shuningdek, Husayn Boyqaro olib borayotgan bag'rikenglik siyosati tufayli Hirotda faoliyat olib borayotgan boshqa mazhab va firqalarning aqidalarini kamsitmagan holda o'zi e'tiqod qilgan ahli sunna va jamoaning mo'tadil qarashlarini himoya qilib chiqqan. «Siroj ul-muslimin» o'zbek tilida yaratilgan ilk diniy-aqidaviy manbalarning biri sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Davlatshoh Samarqandiy Alisher Navoiyni «Mir Nizomiddin», ya'ni «dinning nizomi – qonuni» deb bejiz ulug'lamagan. Hazrat Navoiyning deyarli barcha asarlarida, xususan, «Xamsa» dostonlarining muqaddimalarida Allohga hamd, Payg'ambarga na't, munojot va Rasululloh s.a.v madhining mavjudligiyoq bu fikrni tasdiqlaydi. Biz quyida ko'rib chiqadigan asarlarda Alisher Navoiy shariat va tasavvuf ilmining chuqur bilimdoni sifatida namoyon bo'ladi.

«Arba'in» («Qirq hadis») – hadislarning she'riy tarjimasini bo'lib, an'anaga muvofiq hamd va na't bilan boshlanadi. Asar muqaddimasi – «Sababi ta'lifi manzuma»da Navoiyning ustoz Abdurahmon Jomiy sahih hadislardan 40 tasini tanlab olib, forsiy tilda «Arba'in» yaratganini, lekin turkiy kitobxon bu chashmadan bebahra ekanligini aytib, Jomiyning ruxsati bilan shu 40 hadisni turkiy tilga tarjima qilganligini yozadi:

Forsiydonlar aylabon idrok,
Oriy erdi bu naf'din atrok.
Istadimki, bu xalq ham bori
Bo'lmag'aylar bu naf'din oriy.
Men demakni chu muddao aylab,
Ul ijozat berib duo aylab.

Shuningdek, muqaddimada Navoiy Jomiy o'z asarini hijriy 886- (milodiy 1486) yilda yaratganligini, u ham tez orada ustozidan ijozat olib, asarni bir-ikki kun ichida tamomlaganini aytadi:

Bir-iki kunki ehtimom ettim,
Ko'z tutardin burun tamom ettim.

Ushbu ma'lumotdan Alisher Navoiy o'z asarini Jomiy bilan bir davrda yaratgan degan xulosaga kelish mumkin. Alisher Navoiy Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning hadislarini avval arab tilida beradi va uning tarjimasini she'riy usulda taqdim etadi.

«Arba'in»ning asosiy qismi «Sizlardan hech biringiz o'ziga ravo ko'rgan narsasini birodariga ravo ko'rmaguncha, chin mo'min bo'la olmaydi» degan mashhur hadisning navoiyona talqini bilan boshlanadi:

Mo'min ermastur, ulki iymondin
Ro'zgorida yuz safo ko'rgay.
Tokki qardoshiga ravo ko'rmas –
Har nekim o'ziga ravo ko'rgay.

Tanlangan hadislarining barchasi komil inson axloqiga oid qarashlarni o'zida mujassamlashtirganini ko'rishimiz mumkin. Bu hadislarda insonlarni yaxshilik qilishga davat etadi, yomon illatlardan qaytaradi, umuman olganda, ular insonning hayot va jamiyatdagi vazifasini anglatadi. Masalan, «Insonlarning eng yaxshisi – insonlarga foydasi tegadiganidir» degan hadisni Alisher Navoiy turkiy tilda shunday ifoda etadi:

Xalq aro yaxshiroq, deding, kindur?
Eshitib, ayla shubha raf' andin.
Yaxshiroq bil ani ulus arokim,
Yetsa ko'prak ulusqa naf' andin.

Ko'rib o'tganimizdek, ushbu sharh orqali insonning ulusga – jamiyatga xizmat qilishi ulug'lanyapti. Mashhur «Kurashda g'olib chiqqan pahlavon emas, balki g'azabi kelganda o'zini yenga olgan odam pahlavondir» hadisini shoir shunday talqin qiladi:

Emas ul pahlavonki o'z qadrin
Bosh uza eltibon nigun qilg'ay.
Pahlavon oni bilki yetsa g'azab
Nafsi ammorani zabun qilg'ay.

Mazkur hadis insonni o'z nafsi – g'azabi ustidan hokimlik qilishga chaqiradi. Alisher Navoiy buni tarjima qilish orqali kishi jahliga qul bo'lib qolishdan saqlanishi kerakligini aytayapti. Umuman olganda, «Arba'in» asari insonning ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu haqda shoir asarning xotima qismida aytib o'tadi:

Erur ul arba'inning avvali hol,
Ayla bu «Arba'in» bila a'mol.

Asarning umumiy hajmi 108 baytdir. E'tiborli jihati, kirish (hamd va na't) va yakuniy qismlar 5 baytdan iborat. Asosiy qismda keltirilgan she'rlar shakl jihatidan qit'a singari bo'lib, bunda faqat juft misralar qofiyalangan va toq misralar ochiq qoldirilgan:

Tengridin rahm agar tama' qilsang,
Avval o'lmoq keraksen elga rahim.
Har kishikim ulusqa rahm etmas,
Anga rahm aylamas rahimi karim.

«Arba'in» xafif bahrining xafifi musaddasi solimi maxbuni mahzuf yoki maqtu' (ruknlari va taqte'i: foilotun mafoilun failun yoki fa'lun – V – – / V – V – / V V – yoki – –) vaznida yaratilgan. Alisher Navoiyning "Vaqfiya" asari 1481-82 yillar oraliqida yozilgan. Navoiyning davlat arbobi sifatidagi faoliyati, vaqf qildirgan yerlari, qurdirgan binolari haqida ma'lumot beruvchi asardir.

«Vaqfiya” hamd, na’t va Sulton Husayn Boyqaro madhini o’zi ichiga olgan kattagina muqaddima bilan boshlanadi. Asarning asosiy qismini shartli ravishda ikki qismga bo’lish mumkin:

1. Navoiyning Sulton Husayn Boyqaro saroyidagi davlat arbobi sifatidagi faoliyati aks etgan o’rinlar.

2. Navoiyning xayriya ishlari va vaqf qildirgan mulk, yerlari, vaqfiya joylardagi idora usuli, xizmat uchun belgilangan lavozimlar va o’rnatilgan tartib-qoidalar bayoni.

Har bir qism muayyan tarzidagi muqaddima va xotimani o’z ichiga oladi. Asarda Navoiyning mamlakat obodligi va el-yurt farovonligiga uchun aytilgan muhim fikrlari ham o’z ifodasini topgan:

To hirsu havas xirmani barbod o’lmas,
To nafsu havo qasri baraftod o’lmas.
To zulmu sitam jonig’a bedod o’lmas,
El shod o’lmas, mamlakat obod o’lmas.

Alisher Navoiyning «Nazmu-l-javohir” asari nasriy usulda yozilgan muqaddima va Hazrati Alining ikki yuz ellik besh raqam ostida tartiblangan arab tilidagi o’gitlarining turkiy tilda ruboiy shaklida berilgan talqinidan iborat.

Asar muqaddimasi hamd va na’t bilan boshlanib, unda so’z va uning qudrati, inson yaratilishi bilan bog’liq diniy-tasavvufiy qarashlar bayoni keltiriladi. Shuningdek, shoir «Nazmu-l-javohir”ning yozilishi bilan bog’liq ma’lumotlarga to’xtaladi. Har bir fikr sura va hadislardan parchalar keltirib isbotlab boriladi, ularning ta’sirchanligini oshirish uchun to’rt misrasi ham qofiyadosh – taronayi ruboiylardan foydalaniladi. Shuningdek, muqaddimada shoir anchadan buyon Hazrat Alining o’gitlarini she’rga solmoqchi bo’lib yurganini, lekin negadir bunga jur’at qila olmayotganligini aytadi. Shoh Husayn Boyqaro «Risola” bitgach, unga javob tariqasida yozishga qaror qiladi. Aynan «Nasru-l-laoliy”ni Husayn Boyqaro risolasiga javob tarzida tarjima qilishida ham ma’no bo’lib, bu Hazrati Alining Islom olamida tutgan yuksak o’rni bilan izohlanadi. Husayn Boyqaro darajasi Hazrati Alining maqomi bilan qiyos etiladi. Bundan tashqari, o’sha davrda Hazrat Ali hikmatlari forsiy shoirlar tomonidan nazmga solingan bo’lib, Alisher Navoiy ular bilan yaxshi tanish bo’lgan va bu an’anani turkiy tilda amalga oshirishni maqsad qilgan. Alisher Navoiy shohning saxovatini, adolatini mehr bilan ta’riflagach, Hazrat Ali o’gitlari talqinlarini ruboiy tarzida berishini ma’lum qiladi. Mazkur ruboiylarning to’rt misrasi ham qofiyadosh bo’lishida ramziy ma’no bor: shoh taxtining to’rt poyasi uni ko’tarib turadi, Ka’batullohni biz to’rt devori bo’lganligi uchun tasavvur eta olamiz, falakning to’rtinchi qavati quyoshning maskanidir va boshqalar:

Har birini to’rt durri shahvor degil,
To’rtunchi falakda mehr zarkor degil.
Rub’i maskunda Ka’bai osor degil,
Baytul muqaddasqa to’rt devor degil.

So’ng Hazrat Alining o’gitlari «Nasru-l-laoliy” («Sochma durlar”) deb atalgan bo’lsa, bu tarjima «Nazmu-l-javohir” («Nazm javohirlari”) deb nomlanganligi aytilgan. Bu sochma durlarni bir rishtaga – ipga javohir singari tizilganiga ham ishoradir va shoir ushbu baytlarini xalq uchun manfaatli va yoqimli bo’lishini iltijo qilgan mazmundagi 3 ruboiyi taronalarini ilova qiladi. Asarning asosiy qismi o’ziga xos tuzilishga ega. Dastavval, hazrat Alining arab tilidagi falsafiy o’gitlari keltiriladi, so’ng esa turkiy tilda ruboiy shaklidagi talqini beriladi. Biz bu o’rinda tarjima emas, ko’proq talqin atamasini ishlatyapmiz. Chunki Alisher Navoiy to’g’ridan-to’g’ri

tarjimani emas, balki badiiy jihatdan boyitilgan fikrlarni taqdim etadi. «Nazmu-l-javohir»dagi ruboiylar mavzu jihatdan rang-barangdir. Ularda biz hayotning mohiyati, do'stlik va sevgining ulug'vorligi, insoniylikning qadr-qimmatini to'g'risidagi nodir fikrlardan bahramand bo'lamiz. Masalan, 100-ruboiyga hazrat Alining «Do'stlarni ziyorat qilish muhabbatni oshiradi» degan o'g'itlari asos qilib olingan:

Har kimki habibing o'lsa evrul boshig'a,
Mahv o'l yuzig'a, jonni fido qil qoshig'a,
Tosh ursa, ravoningni tufayl et boshig'a,
Tajdidi muhabbat angla bormoq qoshig'a.

Ko'rib turganimizdek, Navoiy hazrati Alining fikrini talqin qilish zamrida bu fikrni to'ldirib, ta'sir quvvatini oshiruvchi fikrlarni beryapti: «Kim do'sting bo'lsa, uning boshiga aylan, ya'ni har bir xayoli, fikridan xabardor bo'l, diydori uchun, qoshiga borish uchun jon fido qil. Agar tosh ursa ham unga o'zingni bag'ishla, uning qoshiga borish muhabbatni ziyoda qilishini angla!» Yoki 237-ruboiyda «Kishining ulug'ligi uning himmatidan bilinadi» degan fikr sharhlanadi:

Har kimsaki iqbol aning yovaridur,
Har yonki yuz ursa, himmati rahbaridur,
Himmat duri faxr tojining gavharidur,
Chun himmati odam o'g'lining sarvaridur.

Umuman olganda, Alisher Navoiy «Nazmu-l-javohir» asarida o'zining dunyo va hayot haqidagi falsafasini yanada aniqroq shaklda yuksak badiiy mahorat bilan namoyon qiladi. Biz bu asar orqali shoirni faylasuf-donishmand qiyofasida ko'ramiz. Alisher Navoiyning «Siroju-l-muslimin» («Musulmonlar nuri») asari sof diniy yo'nalishda bo'lib, islom dini ahkomlarini yoritishga bag'ishlangan. Asar masnaviy shaklida yozilgan bo'lib, hajman 197 baytdan iborat. «Siroju-l-muslimin» hamd va na't, kitob yozilishining sababi, islomga oid fiqhiy va aqidaviy masalalar sharhi va xotimani o'z ichiga oladi. Hazrat Navoiy, avvalo, Allohga hamd va Payg'ambarimiz Muhammad s.a.v.ga salot va salomlarini yo'llagach, mazkur kitob nazmining sababi bayoniga o'tadi. Dastavval sulton Husayn Boyqaroga cheksiz hurmatini izhor etib, bir voqeani bayon qiladi. Unga ko'ra, shoh majlislaridan birida bir nuqtadon inson Husayn Boyqaroga: «Navoiyning she'rlari juda ajoyib, undan bahramand bo'lgan odam yana bahra olmoqni xohlaydi, lekin bundan ne foyda bor?», – degan ma'noda fikr bildiradi. Aslida shoir ko'pdan buyon fiqh va aqidaga doir asar yozishni niyat qilib yurardiyu, azbaroyi yumush ko'pligidan bunga fursat topolmayotgan edi. Samarqanddan bir ulug' insonning Hirotga tashrif buyurib, piri murshid Xoja Ahror Valiyning shoirdan diniy masalalar sharhini yorituvchi kitob yozishni so'raganini aytganidan so'ng Alisher Navoiy katta ishtiyoq bilan ishga kirishadi:

...Chu so'rdi Iso anfosi bu damni,
Ham ul dam azmig'a yo'ndum qalamni...

Alisher Navoiy «Kitob nazmining sababi» qismida avval aqida sharhini, so'ng farz, vojib, sunnatni bayon etishini, bundan ahli islomga foyda bo'lishini aytadi:

...Ham etkaymen burun sharhi aqoyid,
Ki, islom ahlig'a bergay favoyid.
Yana ham farz, ham vojib, sunan ham,
Neki oriz bo'lur yaxshi, yomon ham...

Asarning asosiy qismida Alisher Navoiy o'zi aytganidek, dastavval aqid hamda shariat hukmlari sharhiga to'xtaladi. Bunda shoir islom ahkomi ikki qism: aqida va amaldan iborat deb yozar ekan, aqida pok bo'lmasa, amalning ahamiyati yuqori bo'lmasligini ta'kidlaydi. Alisher Navoiy imon shartlari sifatida Allohning biru borligiga, farishtalarga, ilohiy kitoblarga, payg'ambarlarga, oxirat kuniga, qadar taqdirga ishonish kabilarni sanab o'tadi. Keyingi qismda shoir Allohning sifatlarini bayon etadi. Unga ko'ra, mo'min inson Allohning zamon va makondan xoli ekaniga, sherigi yo'qligiga, uning bezavol ilmiga, eshitish va ko'rishiga, kalomiga, taqdir egasi ekaniga ishonishi shart. Hazrat Navoiy, shuningdek, Allohning o'xshashi yo'q, uning qudrati har qanday jismdan xoli bo'lib, bandalar kabi ehtiyojmand emas degan islom aqidasiidagi fikrni bildiradi, bunga isbot tariqasida «Sho'ro» surasidagi 11-oyatni keltiradi. Keyingi bobda shoir islom aqidasiidagi qabr azobi, qabrdagi savol-javob, sirot ko'prigi, tarozi, do'zax, jannat, Rasululloh s.a.v. shifoati, nabiyalar mo'jizalari, avliyolar karomati haq ekanini ta'kidlaydi hamda kohinni tasdiq etish kufr ekanini ham aytib o'tadi. Islom aqidasi shartlari bayonidan so'ng Alisher Navoiy islom ahkomlarini yoritadi. Bunda shoir islom dini farzlari – tahorat, g'usl, namoz, zakot, ramazon ro'zasi, haj bilan bog'liq shariat hukmlarini batafsil bayon etadi. Asarning xotima qismida shoir o'z manzumasi insonlar uchun foydali bo'lishidan umid qilib, musulmonlar dilini ravshan etsin, deya bu kitobga «Siroj ul-muslimin» («Musulmonlar nuri») deb nom qo'yganligini aytadi.

«Asar aruzning hazaji musaddasi mahzuf (mafoiylun mafoiylun fauvlun, chizmasi: V – – / V – – / V – –) vaznida yozilgan. «Munojot» – Ollohga iltijo tarzida yaratilgan nasriy asar bo'lib, «Hamd», «Na't» va «Munojot» deb atalgan uch qismni o'z ichiga oladi. «Hamd»da Allohning buyukligi, abadiyligi haqida so'z borsa, «Na't»da Payg'ambarimiz rasuli akram ta'riflari ketiriladi. Asarning «Munojot» qismi bevosita shoirning Allohdan najot so'rab qilgan iltijolariga bag'ishlangan. Asarning har bir jumlasida Allohga murojaat, ya'ni «ilohi» so'zi bilan boshlanadi. Navoiy o'zini behad gunohkor, yaratganni pok va akram, o'zini cheksiz isyonkor va Xoliqni rahmli va mehribon deb atar ekan, ichki qofiya, tazod, ishtiyoq san'atlarining betakror namunalari shoir his-tuyg'ulari bilan uyg'unlik kasb etganligini ko'ramiz:

Ilohi, akram ul-akramin – sen va men – gunohkor.

Ilohi, arham ar-rohimin – sen va men tiyraro'zgor.

Ilohi, agarchi jurmu isyondin o'zga ishim yo'q,

ammo sendin o'zga ham kishim yo'q...

«Munojot» asari mohiyatan Haqning vasliga tashna, oriflik maqomiga erishgan oshiqning hissiyotlarini o'zida aks ettirib, janr jihatdan nazm va nasr xususiyatlarini namoyon qiladi. Asarning o'ziga xos musiqiy ohangi, saj' usulidan mahorat bilan foydalanilganligi uning badiiy jihatdan qiymatini oshirgan, deb aytish mumkin. Mazkur asar o'zining g'oyaviy va badiiy xususiyatlari bilan mumtoz adabiyotimizdagi shoh asarlari sifatida o'z o'rniga egadir.

Адабиётлар/Литература/References:

1. «Alisher Navoiy. Siroju-l-muslimin» (D.Yusupova maqolasi 2020-y 10 may)
2. Алишер Навоий. Вақфийя / Нашрга тайёрл. И.Шамсимуҳамедов. – Т.: Фан, 1991.
3. Alisher Navoiy «Nazmu-l-javohir» ning 237-ruboyisi
4. Навоий Алишер. Арбаъин. Сирож ул-муслимин.Муножот. Рисолаи тийр андохтан. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик. – Т.: Фан, 2000. 16-жилд. – Б.260-307.
5. Alisher Navoiyning «Arbain» asaridan

6. Навоий Алишер. Вақфия. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик. – Т.: Фан, 1998. 14-жилд. – Б. 230-269
7. Alisher Navoiy. Siroj ul-muslimin. 149-bet
8. Alisher Navoiy: Qomusiy lug‘at
9. Dilnavoz Yusupova «Alisher Navoiyning diniy va tasavvufiy asarlari» 10-may-2020-y
10. Alisher Navoiyning diniy tasavvufiy asarlari
11. Alisher Navoiy. Siroju-l-muslimin” (D.Yusupova maqolasi 2020-y 10 may)

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).